

Jeugdcriminaliteit in Gouda vóór 1811

Adriana Bontenbal en Kees Doedeijns

Aflevering 2

De andere kant van de Gouden Eeuw

Helaas is er een leemte in de vonnisboeken van de stedelijke schepenbank of vierschaar van ongeveer vijftig jaar over de jaren 1669 tot en met 1719, zodat er waarschijnlijk heel wat gegevens over de jeugdmisdaad voorgoed verdwenen zijn. Daarom zal de zeventiende eeuw per kwartaal worden bekeken. In onderstaand schema is te zien dat de meeste vonnissen van jongeren, maar ook van volwassenen (in totaal 992), gewezen werden in het eerste kwart van die eeuw. Pas vanaf 1650 daalt het aantal veroordelingen. Een vergelijking met het misdaadcijfer in een andere stad is dit keer mogelijk. In Leiden werden in dezelfde periode meer dan 2100 mensen veroordeeld, waarvan de helft in het eerste kwart van de eeuw, iets minder dan de helft in het tweede kwart en ongeveer een tiende deel in het derde kwartaal.¹ Ook in die stad is een daling te zien, maar voor beide steden geldt natuurlijk dat het een momentopname in tijd en ruimte is. De verhouding van het aantal veroordelingen in beide steden verschilt aanmerkelijk, wat zeer waarschijnlijk te wijten is aan het inwonertal; dat van Leiden overtrof meer dan viermaal het aantal inwoners van Gouda.² In Gouda bedroeg het aantal jeugdige criminelen ruim acht procent van het totaal over de periode 1600-1669. Dit percentage is vrij hoog gezien het gemiddelde van zes procent criminele jongeren over de periode 1447-1810.³

Periode	Volwassenen				Jeugdigen				totaal	
	Mannen		Vrouwen		Jongens		Meisjes		Totaal	%
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	9	
1e kwart	528	53,3	148	14,9	63	6,4	4	0,4	743	74,9
2e kwart	115	11,6	46	4,6	6	0,6	1	0,1	168	16,9
3e kwart	59	5,9	15	1,5	4	0,4	3	0,3	81	8,2
Totaal	702	70,8	209	21,1	73	7,4	8	0,8	992	100,0

Schema 2. Veroordeelden in de zeventiende eeuw (1600-1669)

Onder al deze jeugdige delinquenten zijn er slechts zeven afkomstig uit Gouda, vijf jongens en twee meisjes, die op één na allen in het eerste kwart van de zeventiende eeuw voor het gerecht kwamen. Op 13 augustus 1610 kwamen drie jongens voor die gezamenlijk appels uit een tuin hadden gestolen. De drie, Jan Jansz⁴, Claes Ariensz⁵ en Jan Jansz, een zestienjarige kleingarens spinner⁶, kregen als straf om binnenskamers, in dit geval in de raadkamer op het stadhuis, op hun knieën vergiffenis te vragen. De kleingarens spinner, de oudste en vermoedelijk de aanstichter, moest voordat hij vergiffenis zou vragen, eerst acht dagen op water en brood in een castimentshuisje doorbrengen. Het vragen van vergiffenis was als boetedoening al eeuwen in gebruik en werd beschouwd als een plechtige belofte met rechtskracht.

Zeven jaar later werden weer twee jonge Gouwenaars gestraft. In januari legde de rechter Pieter Vrancken en zijn negentienjarige vriend Dirck Pietersz wegens straatschenderij bij nacht en voor openbare dronkenschap een boete van 12 gulden op en een hechtenis van twee weken op water en brood in een castimentshuisje. Na afloop daarvan moesten zij op hun knieën in de raadkamer vergiffenis vragen en kregen beiden een herbergverbod voor de periode van één jaar op straffe van meerdere correctie.⁷ Uit een aantekte-

ning blijkt dat zij na de opsluiting op water en brood om vergiffenis hebben gevraagd: 'Pieter Vrancken ende Dirck Pietersz zijn ter Kamer geweest den lesten January 1617 ende hebben 't vonnis in dat point voldaan'. Drankmisbruik onder jeugdigen en volwassenen was een belangrijk maatschappelijk probleem in Gouda, gezien de talloze verordeningen en gerechtelijke uitspraken, die herbergbezoek verboden op straffe van een strengere justitiële aanpak.

De laatste Goudse veroordeelde was de twaalfjarige Jannitgen Jansd, die wegens diefstal van lakens en andere goederen werd veroordeeld tot een straf voor onbepaalde tijd in het tuchthuis, waar zij moest werken voor haar kost.⁸ Haar moeder werd gevonnist omdat zij haar dochter tot diefstal had aangezet en werd voor zes jaar verbannen. Wanneer moeder en dochter zijn herenigd is niet bekend.⁹

Veroordeelden in de zeventiende eeuw:

18-01-1601	Claes Jansz	Gent	14 jaar
19-04-1601	Hessel Jansz	Veessen bij Zwolle	14 jaar
19-04-1601	Pieter Claesz	Vroutgensland bij Emden	14 jaar
19-04-1601	Jan Jansz	ʒ-Hertogenbosch	16 jaar
18-01-1603	Gerrit Pietersz	Emden	15 jaar
08-10-1603	Ruth Rutgersz	Stavoren	14 jaar
08-10-1603	Wouter Jacobsz	Alkmaar	15 jaar
08-10-1603	Jan Jansz	Antwerpen	16 jaar
08-10-1603	Jan Nanningsz	Steeckhuysen	16 jaar
02-12-1604	Jan Claesz	Emden	17 jaar
02-12-1604	Isaack Isaacksz	Canterbury	17 jaar
29-05-1610	Jan Lijns	Plymouth	14 jaar
13-08-1610	Jan Jansz, Hans de legwerkersz	Gouda	13 jaar
13-08-1610	Claes Ariensz	Gouda	14 jaar
13-08-1610	Jan Jansz, kleingarenspinner	Gouda	16 jaar
11-09-1610	Jaques de Goey	Delft	16 jaar
11-09-1610	Sybrant Rijms	Belthem in Friesland	16 jaar
11-09-1610	Jan Boucksuel	Valenciennes	17 jaar
11-09-1610	Jan Jansz	Middelburg	17 jaar
14-10-1610	Anna Courts	Alkmaar	16 jaar
03-03-1611	Frans Fransz uit	Utrecht	17 jaar
20-08-1611	Daniël Morre	Edinburgh	16 jaar
08-09-1611	Jan Fransz	Amsterdam	16 jaar
08-09-1611	Symon Jacobsz	Monnikendam	16 jaar
12-06-1612	Jacob Timmermans	Vijfwegen in Vlaanderen	15 jaar
14-07-1612	Jan Jacobsz	Rotterdam	14 jaar
14-07-1612	Pouwels Pietersz	Harderwijk	15 jaar
22-11-1612	David Jorisz	Leiden	16 jaar
06-06-1614	Arien Thomasz	Franeker	17 jaar
20-09-1614	Ursul Pietersz	Honsen in Holstein	13 jaar
20-09-1614	Jan Hendricxz	uit 'Oostland'	15 jaar
20-09-1614	Maerten Jansz	Schagen	17 jaar
20-09-1614	Willem Cornelisz	Benningbroek	17 jaar
23-01-1615	Claes Petys	Haarlem	15 jaar
23-01-1615	Gerrit Ariensz	uit Gulick	16 jaar
23-01-1615	Joris Craenhals	Belle	16 jaar
16-07-1616	Hendrick Jansz	Gent	16 jaar
10-08-1616	Frans Samas	Leeuw bij St. Truiden	17 jaar
07-10-1616	Michiel Blanckaert	Antwerpen	16 jaar
16-01-1617	Pieter Vrancken	Gouda	17 jaar
21-09-1617	Jannitgen Jansd	Gouda	12 jaar
27-01-1617	Thielman Jansz	Berchslant bij Keulen	16 jaar
02-02-1617	Cornelis Jacobsz	Aardenburg	16 jaar
06-02-1617	Rijck Jansz	Utrecht, geb. Nijmegen	14 jaar
04-08-1617	Jan Cornelisz	Emden	16 jaar

02-09-1617	Margriet la Franche	niet vermeld	17 jaar
06-09-1617	Abraham Jansz	niet vermeld	17 jaar
07-10-1617	Abraham Claesz	Keulen	16 jaar
16-10-1617	Abraham Jansz (2e veroordeling)	niet vermeld	17 jaar
28-10-1617	Thobias Jansz, linnenweven	Amsterdam	16 jaar
16-02-1618	Ysaack Jansz	Amsterdam	15 jaar
16-02-1618	Cornelis Cornelisz	Langstraat	17 jaar
24-02-1618	Claes Cornelisz	ʼs-Gravenhage	16 jaar
12-05-1618	Sybrant Joosten	Haarlem	15 jaar
08-08-1618	Jan Symonsz, alias Vryesgen	Harlingen	16 jaar
08-08-1618	Frederick Gerritsz, alias Besgen	Emden	17 jaar
01-09-1618	Jeremias Jansz	Goes	15 jaar
19-07-1619	Jan Cornelisz	ʼs-Gravenhage	17 jaar
20-07-1619	Jan Joosten	Middelburg (ZL)	15 jaar
04-04-1620	Jan Febrijnsz, leertouwer uit	Groningen	16 jaar
02-06-1620	Anna Hendricxd	Culemborg	16 jaar
30-06-1623	Pieter Pietersz	Belle in Vlaanderen	17 jaar
31-07-1623	Jan Harmensz, twijnder	Leiden	17 jaar
25-02-1624	Jacob de Bruyn	niet vermeld	11 jaar
01-08-1624	Cornelis Jansz, varensgezel	Amsterdam	17 jaar
07-08-1624	Govert Mathijsz, kleingarens spinner	Gouda	16 jaar
31-03-1626	Pieter Thomasz	niet vermeld	'jeugdige leeftijd'
16-04-1626	Jacques Robbertsz, fustijnmaker	Delft	17 jaar
20-01-1627	Hendrick Jansz, stoelenmaker	Antwerpen	16 jaar
23-01-1627	Aelbert Douwes, schoenmaker	Boertange	14 jaar
23-01-1627	Pieter Abrahamsz, alias Pieter Traraer	Amsterdam	17 jaar
21-11-1636	Dirck Gerritsz, kleermaker	Woerden	17 jaar
24-04-1641	Marritgen Jansd schans	Littoy bij Gent	17 jaar
02-05-1641	Jan Jansz Cothen in	Utrecht	17 jaar
30-08-1658	Maria Jansd Beuckelaer	Gouda	17 jaar
30-08-1658	Cornelis Pietersz, alias Jan Baef	ʼs-Gravenhage	14 jaar
30-08-1658	Abraham Jansz Keuyteman	Amsterdam	17 jaar
30-08-1658	Johan Simens	Zoetermeer	17 jaar
30-08-1658	Maria Jansd	Delft	17 jaar
30-08-1658	Simon Jansz, alias ʼt Boertie	Benthuizen	17 jaar
02-08-1664	Antonetta Jansd, alias Vuysgen	Schoonhoven	17 jaar

De overige veroordeelde jongeren werden berecht voor landloperij, diefstal, banbreuk of een combinatie hiervan. De zeventienjarige Jan Claesz, afkomstig uit Emden, kreeg wel een zeer zware straf.¹⁰ Jan had op die leeftijd al een behoorlijk crimineel verleden achter de rug en was eerder in Utrecht gezeseld, gebrandmerkt en voor eeuwig verbannen uit de provincies Utrecht, Holland, Zeeland en Westfriesland op straffe van de galg. Eigenlijk zou hij de doodstraf moeten krijgen, omdat hij zich aan banbreuk schuldig had gemaakt, maar dat bleek niet uit het vonnis. Jan werd wegens banbreuk en meervoudige diefstal veroordeeld om op het schavot tot bloedens toe gezeseld te worden en hij werd nogmaals gebrandmerkt; bovendien kreeg hij een galeistraaf van vier jaar.¹¹ Vaak was er sprake van een soort bendevoorming waarbij jeugdigen zich steeds vaker aansloten; de zestienjarige Anna Hendricxd uit Culemborg¹² werd met twee andere vrouwen gevangen genomen wegens landloperij en waarzeggerij. Zij werden ervan beschuldigd dat zij met zigeuners hadden rondgezworven en met handlezen mensen geld aftroggelden. De drie jonge vrouwen werden veroordeeld tot geseling binnenskamers door de gerechtsdienaren, waarna levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland volgde.

Het vonnis van de zestienjarige Daniël Morre uit Edinburgh was wat milder, hij werd beschuldigd van landloperij en tevens verdacht van diefstal.¹³ Daniël moest voor de vierschaar op zijn knieën om vergiffenis vragen en kreeg daarna een verbanningsstraf

van drie jaar uit de stad en vrijheid van Gouda. Een leeftijdgenoot, Michiel Blanckaert uit Antwerpen¹⁴, werd zwaarder gestraft en samen met twee andere jonge mannen beschuldigd van landloperij, bedelarij en meervoudige diefstal. Zij moesten eerst op het schavot de ophanging van Jochum Melders bijwonen¹⁵, waarna alle drie op het schavot tot bloedens toe werden geselsd. Na hun geseling volgde een verbanning van 25 jaar.¹⁶

Vrouwen worden gestraft.

Ook andere, wat humanere vonnissen zijn te vinden.¹⁷ Jan Lijns, een veertienjarige jongen uit Plymouth, kwam voor het gerecht wegens medeplichtigheid aan meervoudige diefstal met geweld. Hij was door drie soldaten overgehaald om bij verscheidene diefstallen op de uitkijk te staan. Jan moest op zijn knieën vergiffenis vragen en werd voor zes jaar verbannen; tegelijkertijd besloot de rechtbank om Jan naar Plymouth terug te brengen en hem aan zijn ouders over te dragen.

De jongste veroordeelde, de elfjarige Jacob de Bruyn, vormde eveneens een span met een ander¹⁸ en werd samen met Andries Aertsz, een twintigjarige lijndraaier, veroordeeld wegens zakkenrollerij en diefstal uit pothuizen. Beiden kregen een tuchthuisstraf voor onbepaalde tijd, omschreven als 'tot discretie van de magistraat', dat wil zeggen dat ze zouden worden ontslagen uit het tuchthuis als de magistraat de straf tijd lang genoeg had gevonden. Daarbij was vooral goed gedrag een pluspunt.

Helaas ontlieden jongeren onder de achttien jaar ook de doodstraf niet. De Goudse vier-schaar veroordeelde de zeventienjarige Johan Simens uit Zoetermeer op 30 augustus 1658 ter dood wegens landloperij, bedelarij en meervoudige diefstal.¹⁹ Ook hij had een aanzienlijk crimineel verleden achter de rug. Op dertienjarige leeftijd was hij in 1654 voor drie jaar verbannen uit Den Briel, in 1656 voor zes jaar uit Den Haag en verder had hij tweemaal in Utrecht gevangen gezeten en in Diemerdijk was hij geselsd en tot gevangenisstraf veroordeeld. Aangezien recidive mede de strafmaat bepaalde, was hij tot de doodstraf veroordeeld.²⁰ Na ophanging op het schavot bij het stadhuis werd zijn lichaam naar het galgenveld buiten de stad gevoerd, waar het lichaam nogmaals door de scherprechter werd opgehangen, waar het bleef hangen tot het vergaan was.

De zeventiende eeuw was in economisch opzicht voor de Nederlanden een periode van bloei en expansie. De ruime werkgelegenheid, die daar een gevolg van was, trok echter een massa vagebonden aan van elders, zodat ondanks de welvaart de armoede zich toch zeer openlijk toonde. Deze ontwikkeling manifesteerde zich ook in Gouda, met een sterk groeiende jeugdcriminaliteit onder de vreemdelingen. De armoede maakte van hele families of groepen van mensen economische vluchtelingen waar de steden nauwelijks een antwoord op hadden en als zij dit al hadden dan waren het voornamelijk verbanningsstraffen, waardoor het probleem alleen verplaatst werd. Daardoor kwamen de vagebonden, landlopers of bedelaars, in een neerwaartse spiraal terecht; verbanning

Er bestond een heel scala aan lijfstraffen in vroeger eeuwen.

leidde vaak tot banbreuk, banbreuk leidde tot strengere straffen en omdat recidive meegeenomen werd in de strafmaat leverde dit nog strengere straffen op. De meest toegepaste lijfstraffen waren geseling en brandmerking en uiteindelijk was in veel gevallen de galg het eindpunt van het zwerversbestaan. Ging het in de achttiende eeuw beter?

De achttiende eeuw: appel-diefstal nog steeds een ernstige zaak

In de achttiende eeuw liep het misdaadcijfer gestaag terug, maar werd ook de gemiddelde leeftijd van de jeugdigen steeds lager.²¹ De oudste veroordeelde in Gouda was een 73-jarige Gouwenaar, Pieter Gerritsz van Westreenen, alias Piet den Rotten.²² De jongste was Ary Begeer, alias Muys, een twaalfjarige Goudse pijpenmaker. Waarschijnlijk gedwongen door de honger griste hij etenswaren van de toonbanken. Hij werd daarvoor gestraft met twee jaar tuchthuis. In dit geval was de eis van de officier heel wat milder geweest dan het vonnis van de schepenbank, wat niet vaak voorkwam;

de officier had namelijk een bestraffing binnenskamers op de gevangendoor geëist. Ook in de achttiende eeuw kreeg een minderjarige de doodstraf; dat was de zeventienjarige Cornelis Pieterse de Haen uit Gouda, van beroep pijpenmaker en Oost-Indiëvaarder.²³ Hij werd gestraft wegens beroving van vrouwen op klaarlichte dag met gebruik van geweld; deze beroving vond plaats vlak bij het Goudse galgenveld. Cornelis werd gehangen op het schavot bij het stadhuis, waarna zijn lichaam op een kar naar het galgenveld buiten de stad werd vervoerd om daar op het galgenveld weer aan kettingen opgehangen te worden. In deze zaak nam de rechtbank de eis van de officier over, wat ook al niet vaak voorkwam en zeker niet als het een Goudse burger aanging. Soms werden hele families, die jarenlang een zwerversbestaan hadden geleid, inclusief de kinderen, veroordeeld. Dat was ook het lot van Mari Ursuul Joseph, een veertienjarige zwerfster uit Rijssel.²⁴ Zij werd wegens landloperij en medeplichtigheid aan de misdrijven van haar moeder en stiefvader veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.²⁵ Haar broertje, de tienjarige Anthonie Michiel Belhumeur, die tegelijk met zijn zuster, moeder en stiefvader gearresteerd was, werd ditmaal wegens

zijn jeugdige leeftijd ontslagen van rechtsvervolging.²⁶

Bendevorming van ouderen met jeugdigen kwam steeds vaker voor, zoals die bende, bestaande uit vier personen: George Stuart, een zestienjarige varensgezel uit Carlisle, Christoffel Bel, een zeventienjarige Engelsman uit Londen en twee Ieren, Bart Meijs Macquee²⁷ en Ondouw, een matroos²⁸, respectievelijk 37 en 32 jaar oud. George en Christoffel werden beiden gestraft wegens bedelarij en oplichting met vervalste documenten. George werd, voordat hij levenslang uit Holland en Westfriesland verbannen werd, eerst met roeden om de hals te pronk gesteld op het schavot en Christoffel kreeg alleen levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.

Naast bendevorming buiten de stad kwam dit verschijnsel ook binnen Gouda voor. Jacob Schoon, een twaalfjarige pijpenmaker, werd tegelijk met drie anderen veroordeeld.²⁹ Hij en de zestienjarige Andries van der Bijl³⁰ werden als aanstichters door de rechtbank gevonnist. Beiden werden wegens meervoudige diefstal, tuindiefstal en heling veroordeeld tot strenge geseling binnenskamers en vier jaar tuchthuisstraf. De eis van de officier was zwaarder geweest, namelijk geseling in het openbaar op het schavot. De twee andere jongens, Pieter Gorissen³¹ en Steeven Batting³², kregen een minder zware straf. Wegens medeplichtigheid moesten zij als straf de geseling van Jacob Schoon en Andries van der Bijl aanzien en daarna kregen zij een ernstige berisping van de president van de rechtbank.

Toch kwamen er zaken voor het gerecht die vragen oproepen, zoals in het geval van de veertienjarige pijpenmaakster MARRIGJE TAATS, die wegens tuindiefstal drie dagen hechtenis op water en brood kreeg, door te brengen in één van de castimentshuisjes op de Tiendewegspoort.³⁴ Eigenlijk heeft MARRIGJE enorm veel geluk gehad met deze, voor tuindiefstal milde straf, want tuindiefstallen vormden de gesel van de achttiende eeuw in Gouda en werden dan ook zeer streng gestraft, vaak zelfs met de dood.³⁵ De vierschaar had blijkbaar clementie met haar, temeer daar het hier om een eerste overtreding ging. Maar wat had MARRIGJE nu eigenlijk misdaan? Zij had twee appels, die van een boom waren gevallen, opgeraapt en opgegeten en was daarbij op heterdaad betrapt.

Veroordeelden in de achttiende eeuw:

05-08-1726	Cornelis Pietersz de Haen, pijpenmaker, Oost-Indiëvaarder	Gouda	17 jaar
31-05-1743	Philips Hoogenboom, schoenmakersknecht	Gouda	15 jaar
05-07-1746	Mari Ursuul Joseph, zwerfster	Rijssel	14 jaar
05-07-1746	George Stuart, varensgezel	Carlisle	16 jaar
05-07-1746	Christoffel Bel, varensgezel	Londen	17 jaar
08-08-1746	Andries Andriesz van Wittenburg, wever	Amsterdam	14 jaar
16-04-1751	Willem van den Bergh uit Bloemendaal	Gouda	16 jaar
24-01-1752	Ary Begeer, pijpenmaker	Gouda	12 jaar
20-04-1758	François Barend Plessi	Gouda	17 jaar
30-07-1763	Claes de Hoog, pijpenmaker	Gouda	15 jaar
30-07-1763	Maarten de Hoog, pijpenmaker	Gouda	17 jaar
22-08-1797	Pieter Cornelis Wetteling, marskramer	Amsterdam	13 jaar
03-01-1798	Pieter Gorissen, pijpenmaker	Gouda	13 jaar
03-01-1798	Jacob Schoon, pijpenmaker	Gouda	12 jaar
03-01-1798	Steeven Batting, baander	Gouda	15 jaar
03-01-1798	Andries van der Bijl, pijpenmaker	Gouda	16 jaar
03-10-1799	MARRIGJE TAATS, pijpenmaakster	Gouda	14 jaar

Tijdens de laatste tien jaar van het bestaan van de Goudse schepenbank werden vooral kinderen uit Gouda zelf gevonnist³⁶, onder wie een drietal van twaalf jaar oud, waarbij sprake was van min of meer georganiseerde misdaad en van bendevorming. Gijs den Os³⁷, Hendrik van der Pijl³⁸ en Willem van den Bogaard³⁹ stonden terecht voor meer-

voudige diefstal van kleding en sieraden en kregen ondanks hun leeftijd zeer zware straffen. Gijs den Os kreeg twaalf jaar tuchthuisstraf, Hendrik elf jaar en Willem tien jaar. Na afloop van hun straftijd kregen zij alledrie nog eens een verbanningsstraf van 25 jaar uit het departement Holland. De eis van de officier was zelfs nog zwaarder geweest, namelijk strenge geseling op het schavot, 25 jaar tuchthuisstraf en daarna nog eens vijftien jaar verbanning.

Aan het einde van de achttiende eeuw kwam de langdurige tuchthuisstraf steeds meer in zwang bij de schepenbank, waarbij men zou verwachten dat de verbanningsstraffen wat korter werden, maar niets is minder waar. In 1805 kreeg de zestienjarige Cornelia van Vuuren wegens banbreuk en meervoudige diefstal acht jaar tuchthuisstraf in een van de tuchthuizen binnen de Republiek (later werd dit teruggebracht tot zes jaar), waarna een verbanningsstraf van vijftien jaar uit het departement Holland volgde.⁴⁰

De eis van de officier was geweest: strenge geseling op het schavot, zes jaar tuchthuisstraf en na afloop daarvan nog eens 25 jaar verbanning. De zware straf was te wijten aan een eerder vonnis in het jaar daarvoor door het Comité van Justitie van Stein en Willens voor een niet vermeld vergrijp van twaalf jaar verbanning uit het departement Holland. In de periode rondom de vastlegging van het strafrecht in het Crimineel Wetboek, rond 1809, verschilde de strafmaat nogal van het stedelijk strafrecht. Als het dan ook nog om veroordelingen van verscheidene leden uit één familie gaat, dan illustreert dat toch wel de willekeur van de toenmalige rechtspraak. Van de Goudse familie Van Wijk werden de vader en zijn drie zoons op twee verschillende tijdstippen berecht; in november 1808 in de periode van het nog geldend stedelijk strafrecht, en in augustus 1809, na de invoering van het Criminele Wetboek.⁴¹ De ene helft van de familie, met name de twintigjarige Leendert van Wijk⁴², en zijn broer, de zeventienjarige Jan, werden nog volgens de oude wetgeving berecht. Voor diefstallen en landloperij werd Leendert geseld en veroordeeld tot een tuchthuisstraf van vijf jaar en acht jaar verbanning. De zeventienjarige Jan moest de geseling van zijn broer aanzien en kreeg negen jaar verbanning en een tuchthuisstraf van acht jaar (maar in 1809 werd hij dankzij een Koninklijk Besluit van 11 juni 1809 uit het tuchthuis ontslagen).

De andere helft van de familie, met name Nanne van Wijk⁴³ en zijn vader Jacob van Wijk van 61 jaar⁴⁴, werden in 1809 voor hetzelfde berecht. De vader kreeg twee jaar tuchthuisstraf met een verbanningsstraf van vijf jaar en zijn zoon Nanne kreeg conform de regelgeving voor minderjarigen in het Criminele Wetboek een straf van vier dagen hechtenis op water en brood in een castimentshuisje met daarna een verbanning van twee jaar.

In de achttiende eeuw kwam de economische bloei in de Noordelijke Nederlanden⁴⁵ in zekere zin tot stilstand, waardoor de kloof tussen rijk en arm nog groter werd. Dit verschijnsel deed zich ook in Gouda voor. Meer jongeren kwamen uit Gouda en minder 'vreemdelingen' verschenen voor de schepenbank. Ook het bekende verschijnsel van bendevoering in de Noordelijke Nederlanden kwam binnen de stedelijke samenleving van Gouda voor. Jongeren organiseerden zich en zetten een soort handel op in door eigen diefstal verkregen goederen. Behalve bendevoering kwam het voor dat dakloze families, zoals hier de Goudse familie Van Wijk, zich gezamenlijk staande wilden houden en met diefstal en landloperij voorzagen in hun levensonderhoud. Voor de jongeren in deze familie bood de overgang van de oude stedelijke wetgeving naar een gecentraliseerde strafwetgeving een zekere verzachting gezien de vastgelegde leeftijdsbepalingen in het Criminele Wetboek.

Veroordeelden in het eerste decennium van de negentiende eeuw:

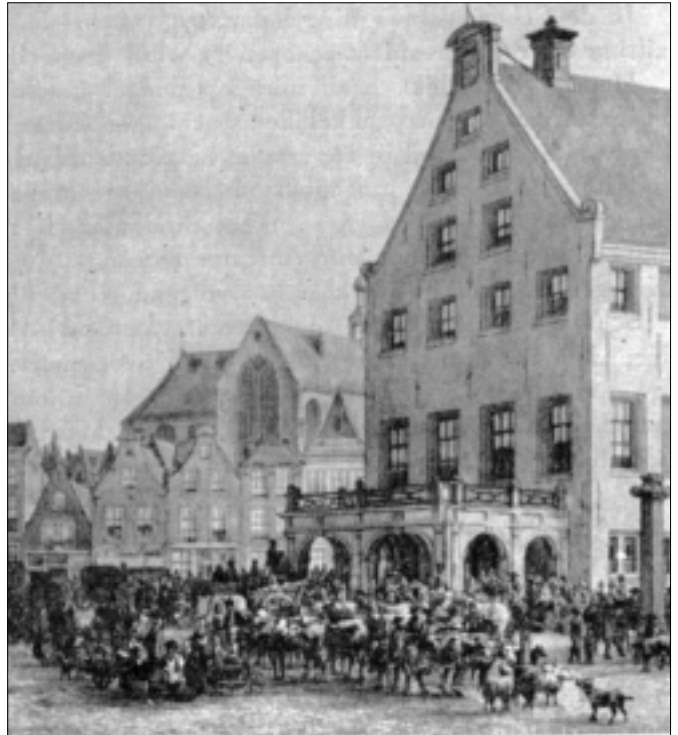
03-08-1801	Gerrit van As, baander	Amsterdam	13 jaar
03-08-1801	Alida Lupkers, visverkoopster	Amsterdam	16 jaar
07-07-1802	Gijs den Os	Gouda	12 jaar
07-07-1802	Hendrik van der Pijl	Gouda	12 jaar
07-07-1802	Willem van den Bogaard	Gouda	12 jaar
01-09-1805	Cornelia van Vuren	Gouda	16 jaar
29-09-1802	Joseph Breyer	Stettin	16 jaar
14-11-1808	Jan van Wijk, kuiper	Gouda	17 jaar
15-08-1809	Nanne van Wijk, visser	Gouda	17 jaar

Conclusie

De jeugdcriminaliteit vanaf de vijftiende eeuw tot het begin van de negentiende eeuw in Gouda geeft in die periode van ongeveer 350 jaar een golfbeweging te zien. In de vijftiende eeuw is Gouda nog min of meer een besloten samenleving, waarbinnen het vooral de stedelijke jongeren zijn die overtredingen begaan. Dat er meer jeugdigen gestraft zullen zijn dan uit de vonnisboeken blijkt wordt onder meer duidelijk uit andere stedelijke rechtsbronnen waaruit een duidelijk beeld naar voren komt van een strafbeleid ten opzichte van jongeren.

In de zestiende eeuw loopt de gesloten Goudse samenleving averij op door de sociale en economische problematiek in de Nederlanden. Het gevolg daarvan voor de jeugdcriminaliteit is dat er heel wat 'vreemde' jongeren wegens landloperij en bedelarij voor de Goudse vierschaar verschijnen, omdat de berechting van een delict valt onder het rechtsgebied waarbinnen het plaatsvindt. De centrale en stedelijke overheidsbesturen lopen voor wat betreft de strafwetgeving op de landloperij en aanverwante delicten voortdurend achter de feiten aan en zien zich geconfronteerd met een bijna onoplosbaar probleem, dat in de zeventiende eeuw schrikbarende vormen aan zal nemen.

In de zeventiende eeuw verergert deze vorm van misdaad dan ook, maar ook de Goudse jongeren gaan zich steeds meer roeren door veelvuldig overtredingen te begaan zoals straatschenderij en openbare dronkenschap, een stedelijk probleem dat almaar ernstiger vormen aanneemt. De algemene economische situatie zal in de achttiende eeuw wat meer rust brengen in de Nederlanden en ook in Gouda. Door de afnemende bedrijvigheid tijdens de achttiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden vermindert de aantrekkingskracht van de steden en blijft de stad Gouda zitten met de jeugdcriminaliteit van eigen bodem, waar vooral de jonge pijpenmakers een belangrijk deel van uitmaken. Lange tuchthuisstraffen

Achtergevel van het Goudse stadhuis met het schavot. Bron: Zevende Verzameling Bijdragen Oudheidkundige Kring 'Die Goude' (1952).

en langdurige verbanningsstraffen, die na de straf tijd opgelegd werden, gaven de stad de garantie geruime tijd van deze jeugdige criminelen verlost te zijn. Na 1811 zal de stad Gouda ongetwijfeld nog meer kennis gemaakt hebben met diverse vormen van jeugdcriminaliteit, maar dan vindt de berechting van de jongeren langs landelijk afgebakende wetten plaats, wat vóór die tijd zeker niet het geval was.

Noten

- 1 Van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken*, 64-250. In totaal worden 2124 mensen veroordeeld in de periode van 1600-1668, waarvan 47% in het eerste kwartaal, 42 procent in het tweede en 11 procent in het derde kwartaal.
- 2 P. Lourens en J. Lucassen, *Inwoneraantallen van Nederlandse steden ca. 1300-1800* (Amsterdam 1997) 108 en 113. Voor Gouda was het aantal in 1622 > 14.627 inwoners en in 1665 > 15.000 inwoners. In Leiden in 1622 > 44.745 inwoners en in 1665 > 67.000 inwoners.
- 3 Zie hiervoor; in de periode 1447-1810 zijn 151 jeugdige personen veroordeeld, dit is ca zes procent van het totale aantal veroordeelden.
- 4 Oud-Rechterlijk Archief (ORA)-178 f6v-7. Jan wordt vermeld als Jan Jansz, zoon van Hans de legwerker.
- 5 Ibidem f5-5v.
- 6 Ibidem f5.
- 7 Ibidem f117v-118.
- 8 Ibidem, f127v-128.
- 9 Ibidem, f127v. Adriaentgen Michielsd, echtgenote van Abraham Jacobsz uit Oudenaarde, wordt wegens het aanzetten van haar dochter tot diefstal veroordeeld tot zes jaar verbanning uit stad en vrijheid op straffe van meerdere correctie. Zij moet tevens voor zonsondergang vertrokken zijn.
- 10 ORA-177, f196v-197.
- 11 Ibidem. De diefstallen waren gepleegd in het zuidoende van Zevenhuizen, in Bergambacht, op de Zegwaardseweg, niet ver van Benthuisen, in Wateringen, in Waddinxveen en in Stolwijk. De gestolen goederen werden voor hem door vrouwen via de lommerd verkocht.
- 12 ORA-178 f184v. De twee andere vrouwen zijn Cathalijne Baertsd (30 jaar) uit Vlissingen en Agniet Barentsd (28 jaar) uit (...)wenburch.
- 13 Ibidem, f26-26v.
- 14 Ibidem, f116v-117. De twee andere jongens zijn Floris Robou, 19 jaar en afkomstig uit Namen, en Commer Leendertsz, 18 jaar en afkomstig uit Diest in het Land van Zierikzee.
- 15 Ibidem, f115-116. Jochum Melders, 21 jaar en afkomstig uit Edam. Wordt ter dood veroordeeld door middel van ophanging op het schavot wegens banbreuk, diefstal, beroving, inbraak en openbare dronkenschap. Hij was reeds viermaal eerder veroordeeld waarvan tweemaal in Gouda. Zie hiervoor RA-178 f102v-103 als Jacob Jansz en RA-178 f108v-110 als Jochim Melchiorsz
- 16 Michiel en Floris worden verbannen uit Holland, Zeeland en Westfriesland en Commer alleen uit Holland en Westfriesland.
- 17 ORA-178 f2v.
- 18 ORA-179, f1v. Ook van Andries Aertsz wordt de plaats van afkomst niet vermeld.
- 19 Ibidem, f172-175.
- 20 Ibidem; hij bekend diefstallen in Den Briel, Den Haag, Utrecht, Emmenes, Arnhem, Woerden, Oudewater, Dordrecht, 's-Gravenzande en in Bloemendaal (Gouda).
- 21 In de achttiende eeuw, van 1719 tot 1799, worden er in totaal 265 mensen veroordeeld, 199 mannen (75,1%) en 66 vrouwen (24,9 %). Van deze 265 veroordeelden zijn er zeventien onder de achttien jaar, vijftien jongens en twee meisjes met leeftijden die variëren tussen de 12 en 13 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 14,9 jaar; zie ook eerder opgenomen schema van de gemiddelde leeftijden.
- 22 ORA-180 f144v-146. Pieter Gerritsz van Westreenen, alias Piet den Rotten, een vetlapper van beroep, wordt op 11 juli 1744 veroordeeld wegens meervoudige tuindiefstal en medeplichtigheid aan opzettelijke vernielingen. Hij wordt te pronk gesteld op het schavot met een strop om de hals, daarna geselsd en gebrandmerkt, waarna levenslange tuchthuisstraf volgt. De eis van de officier was beduidend zwaarder, hij eiste de doodstraf door middel van ophanging op het schavot.
- 23 ORA-180 f25-26v. Cornelis heeft geen geluk: in 1725 is hij met de Oost-Indiëvaarder 'Astrea' vertrokken maar heeft schipbreuk geleden. Later dat jaar is hij nogmaals vertrokken, nu op de 'Leyden'.
- 24 Ibidem, f194-196v.
- 25 Ibidem, f183. Mari Jeane l'Etat, 36 jaar en geboren in Béthune. Zij wordt als recidiviste wegens landloperij, bedelarij en diefstal veroordeeld tot tepronkstelling op het schavot met de strop om de hals en tot geseling, brandmerking en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland veroordeeld. Van de stiefvader wordt wel vermeld dat hij 'mede gevangene' is, maar van hem wordt geen vonnis vermeld. Wel staat hij vermeld in het RA-169, examinatieboek 1 april 1733 - 23 juni 1755, f169v-170v, f172-172v, f174-174v, f181v-182, als Jean Erveu, knopenmaker, 23 jaar, afkomstig uit La Tour de Paix in het kanton Bern in Zwitserland.
- 26 ORA-169, Examinatieboek 1 april 1733 - 23 juni 1755, f177v-178.

- 27 Ibidem, f186v-188v. Bart Meijs Macquee, marskramer in kousen en neusdoeken, afkomstig uit 'Agmoos' in Ierland. Hij wordt wegens bedelarij, oplichting en het in het bezit hebben van een boekje met namen van personen, die aalmoezen plegen te geven, veroordeeld tot strenge geseling en brandmerking op het schavot en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.
- 28 Ibidem, f188v-190v. Veroordeeld wegens bedelarij en oplichting tot tepronkstelling op het schavot met een brief met daarop 'Falsaris en Bedrieger', strenge geseling en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.
- 29 ORA-181, f182v-187. Jacob Schoon, pijpenmaker, 12 jaar, wonende in de Zak.
- 30 Ibidem, f177v-182. Andries van der Bijl, pijpenmaker, 16 jaar, wonende in de Lemdulsteeg.
- 31 Ibidem, f187v-189. Pieter Gorissen, pijpenmaker, 13 jaar, wonende op de Oosthaven.
- 32 Ibidem, f189v-190v. Steeven Batting, baander, 15 jaar, wonende op het Lombardwatertje.
- 33 OA-301 f218.
- 34 ORA-181, f201-202. Onder het vonnis staat de verklaring dat Marrigje niet in staat is deze kosten te zelf betalen en dat zij geen bezittingen heeft die te gelde gemaakt kunnen worden om deze kosten te betalen.
- 35 ORA-180. In 1744 werden tien mensen wegens meervoudige tuindiefstal ter dood veroordeeld, allen afkomstig uit Gouda en omstreken.
- 36 In de negentiende eeuw (in dit geval de periode van 1800 tot 19 december 1810) worden 41 personen veroordeeld, onder wie 32 mannen (78,0 %) en 9 vrouwen (22,0 %). Ook in de negentiende eeuw worden er weer kinderen onder de achttien jaar veroordeeld. Van het totaal van 41 veroordeelde personen zijn er zeven jongens (17,1 %) en twee meisjes (4,9 %). Van deze kinderen komen er twee uit Amsterdam, één uit Stettin en de overige zes kinderen uit Gouda.
- 37 ORA-181, f221-222.
- 38 Ibidem, f222-223. Hendrik woonde op de Lage Vesten.
- 39 Ibidem, f223v-225v. Willem woonde op de Nieuwe Haven in de Baan.
- 40 Ibidem, f239-240v. Cornelia woonde in Gouda op de Karnemelksloot.
- 41 Ibidem, f259 voor Jan van Wijk en f253-253v en f266 voor Nanne van Wijk.
- 42 Ibidem, f254v-257. Leendert van Wijk, ex-visser, 20 jaar, gewoond hebbende aan de Goukade bij zijn ouders, thans zonder vaste woon- of verblijfplaats. Leendert wordt wegens landloperij en diefstal veroordeeld tot strenge geseling op het schavot, vijf jaar tuchthuisstraf en acht jaar verbanning uit het voormalige departement Holland.
- 43 Ibidem, f252 en f263v-264. Op 4 augustus 1809 wordt Jacob van Wijk, 61 jaar, ex-klompenmaker en vader van Leendert, Jan en Nanne, wegens landloperij veroordeeld tot zes jaar verbanning uit het voormalige departement Holland onder verwijzing naar het Crimineel Wetboek, titel 1, artikel 7, paragraaf 27 van 31 december 1808.
- 44 Ibidem, f252, 263v-264. Op 4 augustus 1809 wordt Jacob van Wijk, 61 jaar, ex-klompenmaker en vader van Leendert, Jan en Nanne, wegens landloperij veroordeeld tot zes jaar verbanning uit het voormalige departement Holland onder verwijzing naar het Crimineel Wetboek, titel 1, artikel 7, paragraaf 27 van 31 december 1808.
- 45 F Egmond, *Op het verkeerde pad. Georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800*. (Amsterdam 1999).

De illustraties (behalve die van het stadhuis) zijn afkomstig uit: L. Lensen en W.H. Heitling, *Tussen schandpaal en schavot. Boeven, booswichten, martelaren en hun rechters* (Zutphen z.j.).